

COĞRAFIYANIN TƏDRİSİ METODİKASI

UOT 37.01

Şahla Həsənağa qızı Quliyeva
İlyas Əfəndiyev adına Elitar gimnaziyanın
coğrafiya müəllimi

YERİN GÜNƏŞ ƏTRAFINDA HƏRƏKƏTİ MÖVZUSUNUN FƏAL TƏLİMLƏ TƏDRİSİ

Шахла Гасанага гызы Гулиева
учитель географии Элитарной гимназии имени Ильяса Эфендиева

ПРЕПОДАВАНИЕ ТЕМЫ: ДВИЖЕНИЕ ЗЕМЛИ ВОКРУГ СОЛНЦА ПУТЕМ ИНТЕРАКТИВНОГО ОБУЧЕНИЯ

Shahla Hasanaga Guliyeva
geography teacher at the Elite Gymnasium named after Ilyas Efendiyev

TEACHING TOPICS: THE MOVEMENT OF THE EARTH AROUND THE SUN THROUGH INTERACTIVE LEARNING

Xülasə: Məqalədə qeyd olunur ki, fəal təlim üçün əsas şərtlərdən biri tələbələrin öyrənmə prosesinə cəlb olunmasıdır. Tədris prosesinə interaktiv metodun daxil edilməsi tələbələrin passivliyini aradan qaldırmaq, lazımı düşüncə, yaradıcılıq təfəkkürünü inkişaf etdirmək və təlimin keyfiyyətinin yüksəltməsinə kömək edəcəkdir.

Açar sözlər: coğrafiya, fəal təlim, təbiət, cəmiyyət, qrup işi, motivasiya, müzakirə, nəticə, qiymətləndirmə, tədqiqat, bələdçi.

Резюме: В статье отмечается, что одним из основных условий активного обучения является вовлечение учеников в процесс обучения. Включение интерактивного метода в учебный процесс поможет устранить пассивность учеников, развить необходимое мышление, творчество и повысить качество обучения.

Ключевые слова: география, активное обучение, природа, общество, групповая работа, мотивация, обсуждение, результаты, оценивание, исследование, руководство.

Summary: The article notes, that one of the main conditions of active learning is the active involvement of students in the learning process.

Inclusion of the active learning method into the teaching process will help to eliminate the passivity of the pupils, to develop the necessary thinking, creativity and the quality of the training.

Key words: geography, active learning, nature, society, group work, workbook, motivation, discussion, outcome, assessment, research, guide

Ümumi orta təhsil şagirdlərə təbiət və cəmiyyət haqqında elmlərin əsasları haqqında bilik və bacarıq verir, obyektiv aləmin inkişaf qanunauyğunluqlarını dərk etməyə kömək edir. Şagirdlərin aldıkları bilik və bacarıqlar əsasında onların dünyagörüşü formalaşır, təfəkkür, dərk etmə qabiliyyəti inkişaf edir. Məktəbə həvalə olunmuş ümumtəhsil vəzifələrinin bir hissəsi coğrafiya fənnin üzərinə düşür.

Yerin müxtəlif ərazilərinin təbii şəraiti və təsərrüfatı haqqında insanların konkret biliklərə olan praktik tələbatı hələ uzaq keçmişdə coğrafiyanın meydana gəlməsinə səbəb olmuşdur. Hər bir xalq öz ölkəsi, həmçinin başqa ölkələr haqqında ən zəruri faktiki biliklərə yiyələnməyə can atırdı.

Şagirdlər coğrafiyanı öyrənmə prosesində təbiətin əsas komponentlərinin və bütünlükdə

təbii komplekslərin inkişaf qanunauyğunluqlarını dərk edirlər. Yalnız coğrafiya fənni şagirdləri planetin relyefi və onun əmələ gəlməsi tarixi ilə tanış edir. Dünya okeanı, daxili sular, Yer kürəsinin müxtəlif iqlimləri və təbii zonaları haqqında bilikləri aşkara çıxarır. Yalnız coğrafiya fənni şagirdlərin kartoqrafiya və topoqrafiya hazırlıqlarını təmin edir. Şagirdlərin məktəbdə aldığı coğrafi biliklər onun gələcək həyatında lazımlı bacarıqlara çevrilir.

Coğrafiya fənni şagirdlərə dünyanın təbiəti, əhalisi və siyasi xəritəsi haqqında, inkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olan ölkələrin coğrafiyası haqqında bilik və bacarıqlar verir. Öyrənilən hər bir ölkənin ümumi iqtisadi səviyyəsi, tarixi inkişafı və müasir ictimai-siyasi vəziyyəti nəzərə almaqla, konkret təbii şəraitdə təsərrüfatın inkişafının və yerləşdirilməsinin xüsusiyyətləri ilə tanışlıq indi, Azərbaycanın bir çox başqa ölkələrlə iqtisadi əlaqələrinin gücləndiyi bir zamanda xüsusilə zəruridir.

Professor Əbdül Əlizadə “Müasir Azərbaycan məktəbinin psixoloji problemləri” kitabında yazır: “Dünən biz paltarın və ya ev əşyasının, avtomaşının və ya dəzgahın köhnəlməsindən danışdıq, bu gün isə artıq biliklərin köhnəlməsi adi hal almış və heç kimi təəccübləndirmir.”

Təlimin ənənəvi prinsiplərindən istifadə etməklə şagirdə dərsə maraq oyatmaq getdikcə çətinləşir. Ənənəvi təlim metodları ilə keçirilən dərslərdən fərqli olaraq yeni təlim texnologiyaları ilə keçirilən dərslər tamamilə yeni formada təşkil edilir. Dərslər biliklərə yiyələnməyə, həmçinin demokratik cəmiyyətin vətəndaşları üçün zəruri sosial və intellektual vərdiş və bacarıqların inkişafına kömək edən yeni demokratik üsullarla aparılır. Məşğələlərin təşkilinin əsas prinsipini müəllimin şagirdlərlə, şagirdlərin isə bir-biriləri ilə kommunikasiyaları təşkil edir. Müasir təlim üsullarının əsasında məhz bu prinsip dayanır. Yeni üsullar dərstdə şagirdlərin fəal iştirakını, qarşılıqlı əlaqəsini nəzərdə tutur ki, bu da onların tam şəkildə dərk etmə prosesinə cəlb edilməsinə səbəb olur. Uşaqlar müəllimin təcrübəsini passiv qəbul etmir, onunla birlikdə ətraf aləmin fəal tədqiqatçısına çevrilirlər. Müəllimin də rolu dəyişir. O öz şərtlərini diqtə etmir, fikrini qəti olaraq qəbul etdirməyə çalışmır, əksinə, məsləhət verən, yardımçı olan və istiqamət tərəf-müqabilinə, yoldaşa çevrilir. Ona görə də

interaktiv dərslərdə müəllimin “mən”, “siz” kimi adət etdiyimiz ifadələr əvəzinə “biz” ifadəsindən faydalanmağı daha məqsədəuyğun oldu. Müəllim biz deyərkən şagirdlər onunla birlikdə olduqlarını hiss edir, özlərini yad saymırlar: şagirdlər və müəllim təlim prosesinin bərabərhüquqlu iştirakçısına çevrilmiş olurlar. İlk baxışdan elə görünə bilər ki, müəllim sinifdə fəal rol oynamır. Əslində isə müəllim şagirdi ruhlandırır, ona özünü tapmaqda kömək edən yarıdıcıya çevrilir. İnteraktiv təlim üsulları həmçinin sinif otağının həmişəki tərtibatından, məşğələlərin təşkilinin adət etdiyimiz qaydasından imtina olunmasını tələb edir.

Fəal təlimlə qurulan dərslərdə müxtəlif forma və üsullardan istifadə etmək məqsədəuyğundur. Şagirdin tədqiqatçı, müəllimin isə fasilitator kimi fəaliyyət göstərdiyi dərslərdən bir nümunə təqdim etmək istərdim.

STANDART: 1.2.2. Yerləşmənin hərəkətinin nəticələrinə dair sadə hesablamalar aparır.

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ:

- Günəş şüalarının düşmə bucağından asılı olaraq fəsilələrin yaranmasını izah edir
- Günəş şüalarının düşmə bucağına aid sadə hesablamalar aparır.

İş forması: Kollektiv, qruplarla

İş üsulu: Müzakirə, Beyin həmləsi

Resurslar: Dərslük, iş vərəqləri

Dərsin gedişi:

Motivasiya: Uşaqlar, gördüyünüz şəkili necə izah edə bilərsiniz?

Şagirdlərin fərziyyələri dinləndikdən sonra tədqiqat sualı elan olunur.

Tədqiqat sualı: **Günəş şüalarının düşmə bucağından asılı olaraq fəsilələr necə yaranır?**

Tədqiqatın aparılması: Şagirdlər qruplara bölünür və onlara işçi vərəqləri paylanır.

I qrup

1. 21 martda aşağıdakı məntəqələrdə Günəş şüalarının düşmə bucağını müəyyən edin:

30° c.ə.	66,5° ş.m.ə.	23,5° c.ə.	70° ş.m.ə.
$90^\circ - 30^\circ = 60^\circ$			

Dərsləkdəki mətni oxuyun. Buraxılmış sözləri tapıb yazın. Günəş şüalarının Yer səthinə 90°-lik bucaq altında düşməsi __ adlanır. Yer in meyilli hərəkətindən asılı olaraq zenit vəziyyəti __ şimal tropikində, __ isə cənub tropikində olur.

II qrup

1. 22 iyunda aşağıdakı məntəqələrdə Günəş şüalarının düşmə bucağını müəyyən edin:

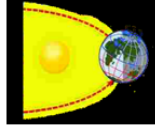
40° ş.m.ə.	40° c.ə.	20° c.ə.	30° ş.m.ə.
$90^\circ - (40 - 23,5) = 73,5^\circ$	$90^\circ - (40 + 23,5) = 26,5^\circ$		

Dərsləkdəki mətni oxuyun. Buraxılmış sözləri tapıb yazın. _____ fəsilərin, qütb gecə və gündüzlərinin yaranmasına, yayda gündüzün, qışda isə gecələrin uzunluğunun artmasına səbəb olur. _____ Yer kürəsində gecə və gündüzün uzunluqları bir-birinə bərabər olur, hər iki yarımkürə eyni miqdarda Günəş istiliyi və işığı alır.

III qrup

Sxema əsasən doğru fikirləri müəyyən edin.

- Bakıda qış fəslidir.
- Cənub yarımkürəsi şimal yarımkürəsinə nisbətən daha çox istilik alır.
- Günəş şimal tropik xətti üzərində zenitdədir.
- Günəş ekvator xətti üzərində zenitdədir.
- Avstraliya materikində yay fəslidir.

IV qrup

• Uyğunluğu müəyyənləşdirin:

Yerin xəyali oxu onun orbit müstəvisinə	Tropiklərdə
Günəş şüalarının Yer üzərinə düşmə bucağı harada böyükdür	Zenit vəziyyətidir
Zenit 22 dekabrda	66,5° bucaq altında meyillidir
Günəş şüalarının Yer səthinə 90°-lik bucaq altında düşməsi	Qış gündönümündə 23,5°

Məlumat mübadiləsi zamanı qrup nümayəndələri işlərini təqdim edir və qruplar qiymətləndirilir:

Qrup işlərinin qiymətləndirilməsi

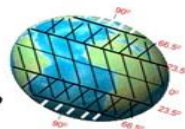
Gruplar Meyarlar	I qrup	II qrup	III qrup	IV qrup
Təpşirtiq tam və uyğun yerinə yetirilib				
Təqdimat				
Əlavələr (suallar, cavablar)				
Əməkdaşlıq				
Bir-birini fəal dinləmə				

Məlumat müzakirəsi:

- Yay və qış aylarında Günəş şüalarının düşməsindəki fərq nədən ibarətdir?
- Yerin Günəş ətrafındakı hərəkət xəttinin orbitinin uzunluğu təqribən nə qədərdir?
- Yerin xəyali oxu onun orbit müstəvisinə neçə dərəcə bucaq altında meyillidir.
- Zenit vəziyyəti nədir?

Nəticə

Yerin Günəş ətrafında hərəkəti nəticəsində Günəşin zenitdə olma enliyi yerini dəyişir. Bu da Yer kürəsində Günəş şüalarının düşmə bucağının dəyişməsinə səbəb olur. Düşmə bucağının dəyişməsi isə yer səthində istiliyin və işıqlanmanın müxtəlifliyini səbəb olur. Beləliklə, Yer in Günəş ətrafında hərəkətinin nəticəsində fəsilələrin növbələşməsi ilə yanaşı istilik və işıqlanma fərqləri nəticəsində 1 tropik, 2 mülayim, 2 qütb işıqlanma qurşağı yaranır.

- Yaradıcı tətbiqetmə: **Yer Günəş ərrafında fırlanmasa nə baş verərdi....** Esse hazırlayın
Dərsin sonunda şagirdlər fərdi qiymətləndirilir.

QIYMƏTLƏNDİRMƏ				
Səviyyələr	I səviyyə	II səviyyə	III səviyyə	IV səviyyə
Meyarlar				
izah etmə	Günəş qualarının düşmə bucağından asılı olaraq fəsiləlmə yaranmasını izah etməkdə çətinlik çəkir	Günəş qualarının düşmə bucağından asılı olaraq fəsiləlmə yaranmasını müəllimin köməyi ilə izah edir	Günəş qualarının düşmə bucağından asılı olaraq fəsiləlmə yaranmasını əsasən izah edir	Günəş qualarının düşmə bucağından asılı olaraq fəsiləlmə yaranmasını tam izah edir
hesablamalar aparma	Günəş qualarının düşmə bucağına aid sadə hesablamalar aparmada çətinlik çəkir	Günəş qualarının düşmə bucağına aid sadə hesablamalar müəllimin köməyi ilə aparır	Günəş qualarının düşmə bucağına aid sadə hesablamaları kiçik səhifələrlə aparır	Günəş qualarının düşmə bucağına aid sadə hesablamaları sərbəst və düzgün aparır

Problemın aktualığı. Fəal (interaktiv) təlim metodunun tədris prosesinə daxil edilməsi şagirdlərin passivliyinin aradan qaldırılmasına, lazım olan təkəkkür xüsusiyyətlərinin, yaradıcılığının forma-laşması və təlim keyfiyyətinin yüksəldilməsinə şərait yaradacaq.

Problemın elmi yeniliyi. Müəllim çalışmalıdır ki, passiv şagirdlər də fəallaşsınlar. Fəal təlimin

əsas şərtlərindən biri dərsin maraqlı qurulması, şagirdlərin dərs prosesinə fəal cəlb olunmasıdır.

Problemın praktik əhəmiyyəti. Fəal təlimin tətbiq edilməsi müəllimləri şagirdə yönəlmiş və təhsil islahatlarının prinsiplərinə əsaslanan məqsəd və vəzifələri yerinə yetirməyə, müasir tələblərə cavab verən təlimin məzmununu yaratmağa obyektiv, çevik qiymətləndirmə sistemi tətbiq etməyə, demokratik sosial-psixoloji mühit yaratmağa sövq edir.

Ədəbiyyat:

1. "Təhsil Haqqında" Azərbaycan Respublikasının qanunu. Bakı, 2009.
2. Azərbaycan Respublikasının ümumtəhsil məktəbləri üçün Azərbaycan dili fənnindən yeni təlim proqramı (kurikulum) . Bakı, 2012.

E-mail: quliyeva.1958@mail.ru
Rəyçilər: ped.ü.fəls.dok **A.M. Bəkirova,**
ped.ü.fəls.dok. **Ə.Ə. Gərayev**
Redaksiyaya daxil olub: 11.10.2018